

Viitoitusta kuvatutkimuksen sokkeloihin

SEPPÄ, ANITA (2012). *Kuvien tulkinta. Menetelmäopas kuvataiteen ja visuaalisen kulttuurin tulkitsijalle*. 267 s. Gaudeamus, Helsinki.

Kuvallisen tiedon taivuttaminen sanoiksi on hankalaa. Arkisissa yhteyksissä toistellaan, kuinka ”yksi kuva kertoo enemmän kuin tuhat sanaa”, kun taas akateemisissa keskusteluissa tuhatkaan sanaa ei tahdo riittää riitä kertomaan, mikä kuva on. Ei olekaan ihme, että sekä Suomessa että ulkomailta löytyy markkinoita yhä uusille kuvan olemusta pohtiville teoksille. Estetiikan ja taidekasvatukseen dosentti Anita Sepän tuore teos sijoittuu samaan kansantajuisten oppikirjojen jatkumoon kuin visuaalisen kulttuurin tutkija Janne Seppäsen *Katseen voima* (2001) ja *Visuaalinen kulttuuri* (2005) sekä viestinnän tutkija John Fisksen *Merkkien kieli* (1992).

Kansitekstissään teos lupaa vastata kysymyksiin, jotka ovat askarruttaneet kuvataiteen ja visuaalisen kulttuurin tutkijoita jo vuosikymmenien ja -satojen ajan: ”Kuka viime kädessä tuottaa kuvan, tekijä, vastaanottaja vai kulttuuri? Miten visuaalinen tieto liittyy verbalaaiseen tietoon, muistiin ja tunteisiin? Muuttaako tekniikan kehitys tapojamme katsoa ja ajatella kuvia?”

Teos on uutteran tutkimus- ja opetustyön hedelmä. Seppä on opettanut taideteoriaa ja visuaalisen kulttuurin teoriaa muun muassa Kuvataideakatemiassa, Helsingin yliopistossa ja Taide-teollisessa korkeakoulussa. Hän perustelee teoksensa tarpeellisuutta sillä, että länsimaisen kulttuurin kuvallistumisesta huolimatta ”emme edelleenkaan tiedä mitä kuvat tarkkaan ottaen ovat” (s. 16, kursivointi alkuperäinen). Teoksensa kymmenessä luvussa Seppä viitoittaa lukijan läpi kuvatutkimuksen historian aina antiikista nykyaikaan. Kirjan ensimmäinen puolisko keskittyy kuvataiteen tulkintateorioihin, kun taas jälkimmäinen puolisko pureutuu visuaalisen kulttuurin analysoinnissa käytettyihin tekniikoihin. Oman lukunsa saavat muun muassa imitaatioteoria, ikonografia, institutionaalinen taide-teoria, semiotikka ja sisällönanalyysi. Teoksen lopussa

on lisälukemisto sekä tehtäviä, joiden avulla lukija voi pohtia ja testata oppimaansa.

Sepän vankka kokemus välittyy ytimekkäänä, asian-tuntevana ja helppotajuisena kirjoitustyylinä. Hän pohtii esittelemiensä lähestymistapojen vahvuuksia ja heikkouksia sekä havainnollistaa teoreettisia ajatuksiaan runsaalla kuva-aineistolla ja laatikoihin sijoitelluilla tapaus-esimerkeillä. Kokonaisuutena teos tarjoaa vivahteikkaan yleiskuvan taideteorian ja visuaalisen kulttuurin tutkimuksen jatkumoista ja katkoksisista. Taidekuvat saavat paljon huomiota esimerkiksi mainos- ja arkikuvien kus-

tannuksella. Valinta ei välttämättä miellytä jokapäiväisestä kuvaviestinnästä kiinnostuneita. Toisaalta tieteellisiä teorioita esittelevän tekstin ja taidekuvien vuoropuhelu osoittaa mielenkiintoisella tavalla, kuinka tutkijoiden ja taiteilijoiden käyttämät lähestymistavat ja menetelmät ovat täydentäneet toisiaan. Minua ilahdutti myös Sepän tapa suhteuttaa toisiinsa visuaalisen kulttuurin tutkimuksen avainkäsitteitä, joiden välisten yhtäläisyyksien ja erojen ymmärtäminen on aiheuttanut minulle päänvaivaa.

Teos on takakannen lupauksen mukaisesti paitsi oppikirja myös ”opas ja yleissivistävä luki-elämys kaikille kuvista kiinnostuneille”. On kuitenkin kyseenalaista, voiko kirjaa pitää varsinaisena ”menetelmäoppaana”, kuten sen alaotsikko antaa ymmärtää. Teos auttaa lukijoita, jotka haluavat oppia asettamaan

yksittäiset kuvat ja tulkintamallit asiayhteyksiinsä. Yleispäteviä ja systemaattisia ohjeita etsiville se voi kuitenkin tuottaa pettymyksen. Poikkeuksen muodostaa lähinnä viimeinen, sisällönanalyysia käsittelevä luku, jossa Sepä kuvaa menetelmän vaihe vaiheelta tutkimuskysymysten muotoilusta aina tulosten analysoimiseen asti.

Seppä olisi voinut jalostaa teoksestaan varsinaisen menetelmäoppaan esimerkiksi taustoittamalla ja perustelemalla tulkintansa nykyistä huolellisemmin, jolloin lukija pystyisi soveltamaan teoksessa esiteltyjä lähestymistapoja hänen esimerkkiään seuraten. Teokset ja niiden analyysi ovat parhaimmillaan herkullisia, mutta monesti

jään pohtimaan, mistä tulkinnat olivat peräisin. Seppä tiedostaa, että katsojien yksilölliset erot vaikuttavat kuvien tulkintaan. Teosten merkityksiä purkaessaan hän ei kuitenkaan ota kantaa näihin eroihin, vaan tukeutuu tulkinnaansa usein passiivimuotoon ja viittaa anonyymiin ”katsojaan”. Sepän mukaan teokset esimerkiksi yllyttävät ”katsojaa kiinnittämään huomiota kuvan vieraannuttavaan esitystapaan” (s. 86) ja ”tuottavat heti ensi näkemältä läsnäolon ja merkityksellisyyden kokemuksia” (s. 192). En ole kuitenkaan varma tulkintojen yleistettävyydestä. Välillä kuvien merkitykset näyttävät kiistattomina, kun taas toisinaan kuvaelementit kirvoittavat liudan kysymyksiä tai niiden sisältö jää ”hämäräksi” (s. 90). Mietin, olisinko ymmärtänyt Sepän tulkintoja paremmin, jos olisin syventynyt kuvataiteen tutkimustraditioon jo ennen teoksen lukemista. Kirjoittajan taustan ja lähtökohtien huolellinen avaaminen esimerkiksi johdantoluvussa olisi osaltaan voinut ehkäistä turhaa hämmennystä.

Yksi syy menetelmällisten ohjeiden puuttumiseen lieinee se, etteivät kaikki Sepän käsittelemistä lähestymistavoista edes pyri järjestelmällisyyteen ja toistettavuuteen samassa mielessä kuin sisällönanalyysi. Esimerkiksi yhdeksäs luku käsittelee kuvia ”mielialan kirjauksina ja objekteina”. Lähestymistapa perustuu psykoanalyttiseen tulkintakehiköön, jonka mukaan kuvan katsoja ei ole rationaalinen yksilö, vaan alitajuntansa ja affektiansa ohjaama ”minuus, joka lainaa itsensä kuvalle” (s. 204). Seppä myötäilee muun muassa semiotiikan tutkija ja psykoanalytikko Julia Kristevaa, jonka mukaan ihmiset kompensoivat varhaisia menetyksen tunteitaan tuottamalla symbolista kieltä. Kieli luo järjestystä yksilöiden kokemusmaailmaan ja taltioi samalla heidän alitajunnastaan kumpuavia mielialoja. Objektit ovat symbolisiin kategorioihin sopimattomia asioita, jotka torjutaan kaikissa kulttuureissa, sillä ne uhkaavat kielen tuottamaa kulttuurista järjestystä.

Seppä havainnollistaa Kristevan ajatuksia muun muassa kuvilla kuvataiteilija Heide Hatryn provosoivista teoksista, joissa kuolleita naisia esittäneet lihavecitokset houkuttelivat yleisöä pohtimaan torjunnan kohteitaan. Hätkähdyttävät esimerkit valottavat paheksutun ”objektitaiteen” tarkoituksia. Olisin kuitenkin mielelläni lue-
nut niiden ohella hieman lisää psykoanalyttisen tulkintakehikon tieteellisestä merkityksestä ja sovellusmahdollisuuksista esimerkiksi mediakuvastojen tutkimuksessa.

Visuaalisen kulttuurin tutkimusta esitellessään Seppä palaa monesti edeltäjiensä viitoittamille poluille. Esimerkiksi semiotiikkaa käsittelevässä luvussa hän referoi uskollisesti Ferdinand de Saussuren, Charles S. Peircen ja Roland Barthesin hyvin tunnettuja ajatuksia kuvien merkiliuonteesta. Seppä luovii sujuvasti semiotiikan käsittelevässä, mutta tarjoaa niukasti uusia näkökulmia esittelemiensä käsitteiden analyttisen arvon pohdintaan. Myös ikonografiaa käsittelevässä luvussa olisi ollut

monipuolistamisen varaa. Seppä toteaa, että ikonografista menetelmää on hyödynnetty taidehistorian lisäksi historiassa, teologiassa ja arkeologiassa. Ikonografian vahvuuksia ja heikkouksia analysoidessaan hän kuitenkin keskittyy taidehistoriaan ja sivuuttaa menetelmän ansiot muilla tieteenaloilla.

Teos sivuuttaa harmillisesti maantieteilijöiden työn visuaaliseen kulttuuriin liittyvien kysymysten parissa, vaikka luontevia paikkoja sen esittelemiselle olisi ollut runsaasti. Esimerkiksi ajatus karttojen merkitysten kulttuurisidonnaisuudesta olisi saanut tukea John Brian Harleyn näkemyksistä karttojen ”dekonstruomisesta”. Pohdintaa keskeisperspektiiviin liittyvästä visuaalisesta järjestyksestä olisi vastaavasti voinut syventää viittauksella Denis Cosgroven kirjoituksiin keskeisperspektiivin yhteydestä länsimaisiin ”näkemisen tapoihin”. Myös kuvitteellisille, matkailuun liittyville esimerkeille olisi löytynyt konkreettisia vastineita ja vaihtoehtoja maantieteilijöiden tutkimuksista. Seppä sivuaa kulttuurimaantieteilijä Gillian Rosen kirjoituksia esitellessään semiotiikkaa ja sisällönanalyysia, mutta niputtaa hänet yhteen muiden visuaalisen kulttuurin tutkijoiden kanssa. Teos vahvistaa aikaisemmista visuaalista kulttuuria käsittelevistä teoksista samaan vaikutelmaan siitä, että maantieteellinen kuvatuksimus tunnetaan huonosti muilla tieteenaloilla.

Teoksen omaleimaisuus syntyy sen vahvasta taide-
teoreettisesta painotuksesta. Kirja toimii paitsi hyvänä tietolähteenä myös vertailukohtana, jonka esimerkkiä seuraten maantieteilijät voivat halutessaan jatkaa keskustelua kuvan olemuksesta. Visuaalisen kulttuurin tutkimuksen klassikkotekstien ydinajatuksia on esitelty kotimaiselle yleisölle jo useissa teoksissa, mutta näihin klassikoihin nojaaville käytännön esimerkeille ja näkökulmille on vielä tilaa. Kansantajuinen, laajalle yleisölle suunnattu teos tilan, maiseman ja paikan kuvallisista representaatioista ilahduttaisi maantieteen opiskelijoiden ohella varmasti myös muita visuaalisesta kulttuurista kiinnostuneita ja toimisi samalla maantieteilijöiden käyntikorttina tiedeyhteisössä ja sen ulkopuolella.

KIRJALLISUUS

- Fiske, J. (1992). *Merkkien kieli*. 256 s. Vastapaino, Tampere.
 Seppänen, J. (2001). *Katseen voima*. 249 s. Vastapaino, Tampere.
 Seppänen, J. (2005). *Visuaalinen kulttuuri*. 303 s. Vastapaino, Tampere.

SALLA JOKELA
*Geotieteiden ja maantieteen laitos,
 Helsingin yliopisto*